

۲۱۴۳-۱۵

تحولات سیاسی - اجتماعی

در جمهوری اسلامی ایران

۱۳۹۶-۱۳۵۷

دکتر یحیی فوزی

تهران

۱۳۹۹

Fozi, Yahya

سرشناسه: فوزی توپسرکانی، یحیی، ۱۳۳۹-

عنوان و نام پدیدآور: تحولات سیاسی - اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران ۱۳۵۷-۱۳۹۶ / یحیی فوزی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی: شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای تخصصی تحول و ارتقای علوم انسانی، ۱۳۹۹.

مشخصات ظاهری: هشت، ۲۹۲ ص.

فروست: «سمت»: ۲۳۵۴. علوم سیاسی: ۷۷.

شابک: ۴-۲۱۲۹-۰۲-۶۰۰-۹۷۸ ۳۳۰۰۰۰ ریال

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Yahya Fozi. Socio-Political Development in the Islamic Republic of Iran 1979-2017.

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: ایران - سیاست و حکومت - ۱۳۵۷-۱۳۹۶.

موضوع: Iran - Politics and Government - 1979-2017

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی.

The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.

شناسه افزوده: شورای عالی انقلاب فرهنگی. شورای تخصصی تحول و ارتقای علوم انسانی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۹-۳۱۸

رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۰۵

شماره کتابشناسی ملی: ۷۳۱۲۹۶۴



تحولات سیاسی - اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران ۱۳۵۷-۱۳۹۶

دکتر یحیی فوزی (عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی - مطالعات فرهنگی) سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی و شورای تخصصی تحول و ارتقای علوم انسانی

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۹

تعداد: ۵۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ و صحافی: چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور

قیمت: ۳۳۰۰۰۰ ریال. در این قیمت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)، روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

@sazman_samt

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشران، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	الف) مفهوم تحولات سیاسی - اجتماعی
۳	ب) رویکردهای مختلف نظری در مطالعه تحولات سیاسی
۵	ج) روش پژوهش
۶	د) وضعیت آثار مرتبط با ایران بعد از انقلاب
۷	هـ) سازمان‌دهی کتاب
	بخش اول: تحولات دوران استقرار جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۷-۱۳۶۰)
۱۳	فصل اول: روند دگرگون ساختن ساختار سیاسی جدید و استقرار نهادهای قانونی در ...
۱۳	الف) شورای انقلاب
۱۵	ب) دولت موقت
۱۸	ج) نهادهای انقلابی
۱۹	د) تعیین نوع نظام سیاسی
۲۱	هـ) نحوه شکل‌گیری مجلس خبرگان تأمین قانون اساسی جمهوری اسلامی
۲۲	و) ماهیت و جهت‌گیری‌های مجلس خبرگان قانون اساسی
۲۴	ز) انتخاب اولین رئیس‌جمهور، چالش‌ها و نقش عزل
۲۸	ح) ریاست‌جمهوری یک‌ماهه رجایی به‌عنوان دومین رئیس‌جمهور
۲۹	ط) نخست‌وزیری موقت آیت‌الله مهدوی‌کنی
۲۹	ی) انتخابات اولین دوره مجلس شورای اسلامی و چالش جناح‌های سیاسی
۳۱	فصل دوم: نیروهای سیاسی تأثیرگذار در سال‌های اولیه بعد از انقلاب
۳۲	الف) نیروهای اسلام‌گرا بعد از پیروزی انقلاب
۳۲	۱. جریان خط امام (اسلام فقهانی)
۳۴	۲. جریان اسلام لیبرال
۳۴	۳. جریان سوسیالیست‌های اسلامی
۳۶	ب) نیروهای سکولار بعد از پیروزی انقلاب
۳۶	۱. لیبرال‌ها
۳۶	۲. مارکسیست‌ها
۳۹	فصل سوم: چالش‌ها و بحران‌های سیاسی و امنیتی سال‌های اولیه بعد از انقلاب و ...
۴۰	الف) اقدامات و حملات گروه‌های تجزیه‌طلب در کردستان
۴۲	ب) بحران‌زایی و اقدام برای تصفیه قومی از سوی گروه‌های چپ‌گرا در منطقه ترکمن‌نشین
۴۳	ج) تلاش‌های ناموفق برای ایجاد ناامنی و تفرقه مذهبی در بلوچستان
۴۶	د) ناآرامی‌های حزب خلق مسلمان در آذربایجان

- ۴۸ ها تلاش‌های عراق برای ایجاد ناآرامی قومی و انفجار در خوزستان
 ۵۰ و) اقدامات تروریستی گروه فرقان
 ۵۰ ز) اقدامات تروریستی و اعلام جنگ مسلحانه سازمان مجاهدین خلق (منافقین)
 ۵۴ ح) توطئه کودتای نوژه
 ۵۵ ط) بحران تصرف سفارت آمریکا در تهران و نتایج آن
 ۵۷ ی) بحران‌زایی در دانشگاه‌ها، تعطیلی دانشگاه‌ها و انقلاب فرهنگی: علل و نتایج

بخش دوم: تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی سال‌های ۱۳۶۰-۱۳۶۸: دوران تثبیت و تحکیم ...

- ۶۰ فصل اول: جنگ تحمیلی عراق علیه ایران: علل، روند و پیامدها
 ۶۲ الف) عوامل مؤثر بر آغاز جنگ
 ۶۳ ب) اقدامات ایران برای بیرون راندن متجاوز
 ۶۴ ج) روند و تحولات جنگ بعد از فتح خرمشهر
 ۶۷ د) گسترش ابعاد جنگ
 ۷۱ ه) قطعنامه ۵۹۸
 ۷۲ و) تحولات جنگ و پذیرش قطعنامه
 ۷۴ ز) حمله مجدد عراق: امتناع ایران از پذیرش قطعنامه از سوی ایران
 ۷۶ ح) آغاز مذاکرات صلح و پذیرش قرارداد ۱۹۷۵ از سوی عراق

فصل دوم: تحولات سیاسی - اجتماعی ایران در دوران ریاست‌جمهوری آیت‌الله خامنه‌ای و ...

- ۷۸ گفتار اول: تحولات سیاسی این دوران
 ۷۸ الف) تحولات قوه مجریه
 ۸۶ ب) تحولات قوه مقننه
 ۹۱ ج) تحولات قوه قضاییه
 ۹۲ د) رهبری، قائم مقام رهبری و تحولات آن
 ۹۳ گفتار دوم: رویکردها و عملکردهای اقتصادی دولت در دهه اول انقلاب
 ۹۹ گفتار سوم: تحولات اجتماعی و فرهنگی دهه اول انقلاب
 ۹۹ الف) ابعاد تغییرات اجتماعی در دهه اول انقلاب
 ۱۰۳ ب) سیاست‌های فرهنگی در دهه اول انقلاب
 ۱۰۵ گفتار چهارم: رویکرد و عملکرد سیاست خارجی ایران در دهه ۶۰
 ۱۰۶ الف) روابط ایران با آمریکا
 ۱۰۹ ب) روابط ایران با اروپا
 ۱۰۹ ج) روابط ایران با شوروی و بلوک شرق
 ۱۱۰ د) روابط ایران با جهان اسلام و غیر متعهدها

بخش سوم: دوران تلاش برای سازندگی، توسعه و ارتقای...

- ۱۱۵ فصل اول: تحولات ساختار سیاسی و بازنگری در قانون اساسی بعد از جنگ و عوامل مؤثر بر آن
 ۱۱۵ الف) علل بازنگری

۱۱۷	ب) نتایج بازنگری
۱۱۹	فصل دوم: تحولات و رویکردهای سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۷۶: ...
۱۱۹	گفتار اول: تحولات سیاسی کشور در سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۷۶
۱۱۹	الف) تحولات قوه مجریه
۱۲۸	ب) تحولات قوه مقننه
۱۳۵	ج) تحولات قوه قضاییه
۱۳۷	د) رهبری و دولت
۱۳۸	گفتار دوم: تحولات اقتصادی کشور در سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۷۶
۱۴۶	گفتار سوم: رویکردها و تغییرات اجتماعی و فرهنگی کشور در دهه دوم انقلاب
۱۴۷	الف) رویکردهای فرهنگی و اجتماعی دولت
۱۴۸	ب) ابعاد تغییرات اجتماعی و فرهنگی در این دوران
۱۵۶	گفتار چهارم: تحولات روابط خارجی ایران: تنش‌زدایی و تقویت روابط خارجی
۱۵۷	الف) روابط ایران با کشورهای همسایه و کشورهای عرب منطقه
۱۵۸	ب) روابط ایران با کشورهای شرق آسیا و جنوب شرق آسیا
۱۵۸	ج) روابط ایران و اروپا
۱۵۹	د) روابط ایران و آمریکا
۱۶۲	فصل سوم: تحولات سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۴: ...
۱۶۲	گفتار اول: تحولات سیاسی سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۴
۱۶۲	الف) تحولات قوه مجریه
۱۷۳	ب) تحولات قوه مقننه
۱۷۹	ج) تحولات قوه قضاییه
۱۸۰	د) بحران‌های سیاسی - امنیتی در این دوران
۱۸۲	گفتار دوم: تحولات اقتصادی سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۰: رویکرد اقتصاد آزاد، تأیید و عملکردها
۱۸۲	الف) رویکرد اقتصادی دولت
۱۸۴	ب) نتایج سیاست‌های اقتصادی دولت
۱۸۶	گفتار سوم: تحولات فرهنگی و اجتماعی در این دوران
۱۸۷	الف) رویکردهای فرهنگی و اجتماعی دولت
۱۹۰	ب) ابعاد تغییرات اجتماعی و فرهنگی در این دوران
۱۹۳	گفتار چهارم: تحولات روابط خارجی ایران: تقویت روابط، تحریم‌های جدید آمریکا، ...
۱۹۴	الف) روابط ایران با همسایگان و کشورهای منطقه
۱۹۵	ب) روابط ایران و روسیه و کشورهای شمال خزر
۱۹۵	ج) روابط ایران و اروپا
۱۹۵	د) روابط ایران و آمریکا
۱۹۷	ه) آغاز بحران هسته‌ای
۲۰۱	فصل چهارم: تحولات سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۲: دوران ریاست‌جمهوری دکتر محمود احمدی‌نژاد
۲۰۲	گفتار اول: تحولات سیاسی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۲

مقدمه

این کتاب اثری پژوهشی است در توصیف و تبیین تحولات سیاسی - اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی در ایران و در یک مقطع زمانی حدوداً چهل ساله که با هدف آشنایی خوانندگان با روندهای عمده تاریخ جمهوری اسلامی ایران طی چهار دهه گذشته تدوین شده است. بر این اساس تمرکز اصلی نویسنده بر ذکر رویدادهای عمده و تحلیل آنها بوده و از ذکر جزئیات تا حد امکان اجتناب شده است. نویسنده می‌تواند برای دانشجویان و خوانندگانی که در نظر دارند تصویری فراگیر و جامع از روندهای تاریخی چهار دهه اخیر و تحلیل آنها به دست آورند بسیار سودمند و جذاب باشد. در این کتاب از یک سو چگونگی شکل‌گیری دولت و نهادها و ساختارهای جدید بعد از انقلاب تبیین شده و کارگزاران و نیروهای مؤثر بر تحولات این مقطع تاریخی معرفی می‌شود و از سوی دیگر رابطه پیچیده و تنگاتنگ تحول اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با تحولات سیاسی تبیین می‌گردد. این اثر شرحی است از چگونگی تحول و تکامل یک نظام انقلابی و تأثیر آن بر جامعه و همچنین تأثیرپذیری متقابل آن از تحولات جامعه و نظام بین‌الملل و نشان می‌دهد که دولت پدید آمده با محیط اجتماعی و فرهنگی درونی و محیط بیرونی می‌باشد و در پی تبیین تحولات آرام و ریشه‌داری است که در عرصه ادراکی، ساختاری و کارگزاری در زمینه اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ایران بعد از انقلاب رخ داده و ماهیت و ویژگی‌های جدیدی به جامعه ایران داده است. می‌توان گفت این کتاب کارنامه‌ای مختصر از تلاش‌های یک دولت ملی و انقلابی و چالش‌های درازروی آن برای رسیدن به استقلال، آزادی، مردم‌سالاری دینی و تحقق الگوی بومی و دینی از پیشرفت است و در آن تلاش می‌شود تا به صورت مشخص به این سؤال‌ها پاسخ داده شود که: در سال‌های بعد از انقلاب چه اقداماتی برای تحقق و تحکیم اهداف انقلاب اسلامی در ایران در عرصه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی انجام شد؟ روندهای حاکم بر عرصه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در کشور از چه ویژگی‌هایی برخوردار بوده

است؟ و در نهایت جمهوری اسلامی در تحکیم اهداف خود در چند دهه گذشته چه موفقیت‌هایی را به دست آورده و با چه چالش‌هایی از درون و بیرون مواجه بوده است؟ در این کتاب از آوردن حواشی مفصل پرهیز شده و در پانویس‌ها نیز به بعضی نکات توضیحی در موارد مورد مناقشه اکتفا شده است.

الف) مفهوم تحولات سیاسی - اجتماعی

واژه تحول در این پژوهش به معنای عام و دربردارنده مجموعه‌ای از دگرگونی‌های جزئی و کلی در نظام رمان است و طیفی از تغییرات مختلف جزئی و کوتاه‌مدت و قابل رؤیت و بررسی در یک دوره زمانی کوتاه‌مدت و همچنین تغییرات و دگرگونی‌های میان‌مدت و درازمدت در عرصه سیاسی - اجتماعی را شامل می‌شود. برخی محققان همچون پارسونز از تغییرات میان‌مدت به عنوان تغییرات تعادلی و از تغییرات درازمدت به عنوان تغییر در ساخت یاد می‌کنند (روشه، ۱۳۸۷: ۱۷). تغییرات در تعادل شامل آن دسته از تغییرات اجتماعی است که در اجزاء و خرده‌نظام‌های جامعه رخ دهد. به دنبال این گونه تغییرات، نظام اجتماعی در قالب همان ساختار پیشین به تعادل جدید می‌رسد. این گونه تغییرات همواره و کم و بیش در همه جوامع جریان دارند. اما اگر نیروهای مخطوف به دگرگونی قدرتمند باشند و فشار شدیدی بر نظام اجتماعی وارد سازند، ممکن است که دامنه تغییر از سطح اجزاء و خرده‌نظام‌ها فراتر رود و کل ساختار اجتماعی را دگرگون سازد (روشه، ۱۳۸۷: ۲۷). از سوی دیگر می‌توانیم مفاهیمی همچون تکامل را نیز به‌عنوان یکی از مضادین تحول بدانیم و این در صورتی است که تحولات را غایتمند و هدف‌دار در نظر بگیریم.

اصولاً عوامل مختلفی در تغییرات و تحولات سیاسی - اجتماعی نقش دارند که مشخص کردن سهم هریک از این عوامل کار مشکلی است، اما برحسب موقعیت‌ها و وضعیت‌های تاریخی و جغرافیایی جوامع مختلف متفاوت است. برخی محققان در این مورد به عواملی مادی همچون جمعیت، فناوری و زیرساخت‌های اقتصادی از یک‌سو و عوامل ارزشی و معنوی همچون دین، ایدئولوژی، ارزش‌ها و فرهنگ از سوی دیگر اشاره کرده‌اند (روشه، ۱۳۸۷: ۴۰). همچنین از نخبگان سیاسی، احزاب و گروه‌ها و جنبش‌های اجتماعی و ابزارهای ارتباطی و رسانه‌ها به عنوان کارگزاران تغییرات و تحولات نام برده شده است.

اصولاً هدف از مطالعه تحولات سیاسی - اجتماعی پاسخ دادن به این سؤال‌هاست که:

چه چیزی و در چه ابعادی متحول شده و تغییر کرده است؟ ابعاد این تغییرات در ادراک‌ها و ارزش‌ها و ساختارها و کارگزاران چگونه بوده است؟ چه عوامل و کارگزارانی بر این تغییرات تأثیر گذار بوده‌اند؟ سهم عوامل داخلی و خارجی در این تغییرات چه اندازه بوده است؟ آیا روند تغییرات و دگرگونی‌ها تدریجی بوده است یا سریع و شتابناک؟ و در نهایت سمت و سوی این تغییرات و تحولات چگونه بوده و چه ویژگی‌هایی را نسبت به گذشته داراست؟

بر این اساس این کتاب توصیف و تبیینی از مجموعه روندهای تغییردهنده و متحول‌کننده کوتاه‌مدت و میان‌مدت اجتماعی و سیاسی در ایران بعد از انقلاب است که به ایجاد ویژگی‌های جدیدی در رصه جمهوری اسلامی منجر شده است و این روندها با روندهای درازمدت در جامعه ایران پیوستگی داشته مرتبط است؛ لذا می‌کوشیم تا از یک‌سو همچون یک مورخ سیاسی - اجتماعی بر اساس اسناد و مدارک موجود دگرگونی‌های خردی را که در برهه‌های مختلف دوره مورد نظر در رصه سیاسی - اجتماعی ایران رخ داده است بررسی کنیم و از سوی دیگر به تحلیل تبیین روند و سمت کلی تحولات این دوره و نشان دادن علل و عوامل اصلی دخیل در این تحولات بپردازیم. (ب) توانیم تصویری کلی از دگرگونی‌های مرتبط در دوره مورد نظر ارائه و آن‌ها را تحلیل و تبیین کنیم.

در این کتاب تحولات با محوریت سیاسی مورد مطالعه قرار می‌گیرد و درواقع علاوه بر تحولات خاص در حوزه سیاست به مطالعه تحولات ابعادی و اقتصادی تأثیرگذار در عرصه سیاسی خواهیم پرداخت و موضوع مورد بررسی بر عرصه سیاسی شامل مطالعه دگرگونی‌ها در مباحثی همچون دولت و قدرت سیاسی، نخبگان سیاسی، ارزش‌ها و هنجارهای سیاسی و ساختار و قواعد سیاسی خواهد بود و در عرصه فرهنگی - اجتماعی نیز به مباحثی مانند رویکردهای دولت به فرهنگ، تغییر در ارزش‌ها، تغییر نسل‌ها و تحول و انطباق به دین و جامعه‌پذیری و تغییرات اجتماعی خواهیم پرداخت؛ همان‌طور که در عرصه اقتصادی به بررسی تغییرات شاخص‌های مهم و کلان اقتصادی همچون میزان رشد اقتصادی، درآمد ملی، توزیع درآمد و روندهای حاکم بر اقتصاد سیاسی می‌پردازیم.

ب) رویکردهای مختلف نظری در مطالعه تحولات سیاسی

نظریات مختلفی در مطالعه تحولات وجود دارد که می‌توان آن‌ها را در سه رویکرد کلان طبقه‌بندی کرد:

اولین رویکرد را می‌توان رویکرد یکسان‌انگارانه به تحولات نامید. این رویکرد نگاهی جهان‌شمول، یکسان‌انگارانه و تک‌خطی و غایتمند به تحولات در جوامع مختلف دارد و از یک عامل بنیادین و زیرساخت ثابت و مستمر برای توضیح تحولات کل تاریخ و تحولات جوامع مختلف استفاده می‌کند. غالب نظریه‌های قرن نوزدهمی دگرگونی اجتماعی مانند نظریه‌های کنت اسپنسر، تونیس و دورکیم این رویکرد را دنبال می‌کنند. پیروان این دیدگاه در قرن بیستم در قالب دو مکتب وابستگی متأثر از مارکسیسم و مدرنیسم تلاش کردند تا به ترتیب بر اساس نظریه تکامل شیوه‌های تولید مارکس و یا بر اساس الگوی تحول جوامع غربی از سنت به مدرنیته، تاریخ جهان و سیر تحولات جوامع مختلف را از آغاز تا دوره معاصر تحلیل کنند. بر این اساس جوهره و مسیر تحولات در همه جوامع مشترک است و جوامع سیر سیاسی و اجتماعی یکسانی را طی می‌کنند و همه راه‌ها نیز به هدف واحدی ختم می‌گردد.

دومین رویکرد «تأثیرات یکسان‌انگارانه می‌باشد، که بر اساس آن برخلاف رویکرد اول هر جامعه‌ای روند تحول مخصوص به خود را دارد. این نگرش به قواعد عام و جهان‌شمول غایتمندی و قطعیت در تحولات اجتماعی داده تردید می‌نگرد و تحولات سیاسی - اجتماعی در هر جامعه‌ای همچون اموری خاص و نسبی بر قواعد محدود به زمان و مکان تلقی می‌شود و تحولات در هر جامعه‌ای، تحت تأثیر زمینه‌ها، عوامل متفاوت سمت و سو و فرجام‌های متفاوتی به خود می‌گیرند». از جمله نظریه‌پردازان این رویکرد را می‌توان ماکس وبر دانست. رویکرد سوم که می‌توان آن را رویکردی تلفیقی نامید، معتقد است تحولات در جوامع مختلف هر چند تحت تأثیر عوامل خاص و درونی آن جوامع است، اما تحولات جوامع به دلیل نیازها و گرایش‌های مشترک بشری از اشتراکات زیادی نیز برخوردار است. به بیان دیگر در تحلیل تحولات در جوامع از یک سو باید به وجوه خاص هر جامعه توجه کرد. اما از سوی دیگر نیز نباید اشتراکات جوامع بشری و عوامل تأثیرگذار مشترک و وجود روندهای مشترک و مشابه در جوامع مختلف بشری را فراموش کرد؛ بدین معنا که ضمن توجه به عوامل خاص و زمینه‌ها در جوامع برای تبیین دگرگونی‌ها باید به قواعد عام دگرگونی در جوامع مختلف که تحت تأثیر نیازها و غرایز مشترک بشر از یک سو و گسترش ارتباطات جوامع در سطح جهانی از دیگر سو رخ می‌دهد نیز توجه کرد، که مکاتبی همچون جامعه‌شناسی تاریخی بر آن تأکید کرده و معتقدند از یک سو باید به شناخت وجوه عام،

ساختاری و باثبات زندگی اجتماعی و از سوی دیگر به شناخت وجوه خاص زندگی اجتماعی توجه کرد (هابدن، ۱۳۷۹: ۳۴-۴۱). بر این اساس این رویکرد معطوف به مطالعه وجوه عام و خاص، باثبات و دگرگون‌شونده و بالاخره جنبه‌های بافتمند و زمانمند زندگی اجتماعی - سیاسی است که قابلیت تحلیل جامع‌تر و واقعی‌تری از تحولات در جوامع را دارد، و بر اساس آن فهم درست از تحولات نیازمند توجه هم‌زمان به هر دو جنبه عام و خاص این تحولات در هر جامعه سیاسی و اجتماعی می‌باشد.

مطالب این کتاب، مبتنی بر این رویکرد تحولات خواهد بود، بدین معنا که پیش فرض ما آن است که مطالعه تحولات سیاسی - اجتماعی ایران هرچند نیازمند شناخت عوامل درونی و خاص جامعه ایران است، اما نمی‌توان عوامل مشترک تأثیرگذار بر روند تحول جوامع بشری در دوران معاصر همچون مدرنیسم و جهانی‌شدن و گسترش ارتباطات را بر این تحولات نادیده گرفت؛ علاوه بر اینکه نیازمندی فرصت مشترک بشری نیز ایجاب می‌کند که نقش این عوامل عام و مشترک در هر گونه تحلیل تحولات نباید نادیده گرفته شود و این نگاه دوبعدی یعنی توجه به یکتایی‌های جامعه ایران و همسانی‌های این جامعه با جوامع دیگر می‌تواند تحلیل دقیق‌تری از واقعیت تحولات در ایران را بیان نماید. لذا در این پژوهش ضمن توجه به عوامل درونی تحولات همچون تحول در ساختارها و نهادهای داخلی و همچنین توجه به عوامل برادی تغییرات همچون کارگزاران و نخبگان سیاسی، نهاده‌ها و محیط داخلی، تلاش می‌کنیم تا به نقش عوامل بیرونی تغییر و تحول در جامعه ایران همچون تأثیر جهانی‌سازی و گسترش ارتباطات با جوامع دیگر در این تحولات بپردازیم.

ج) روش پژوهش

در این پژوهش می‌کشیم که در سطح خرد وقایع را توصیف کنیم و در سطح روندها و تحولات میان‌مدت به تحلیل و تبیین بپردازیم لذا روش به کار گرفته شده روش توصیفی-تبیینی است. هرچند تبیین به معنای خاص عبارت از کشف و بیان «علت» (یا علل) یک رویداد یا تحول است، اما مفهوم تبیین در معنای عام بر توضیح و قابل فهم کردن امور دلالت می‌کند و این رویکرد به تبیین، به‌ویژه در علوم اجتماعی و تاریخی، مورد تأکید بخشی از صاحب‌نظران قرار دارد. آنان با تأکید بر تفاوت‌های بنیادین امور انسانی و اجتماعی با امور طبیعی تبیین را به معنای قابل فهم کردن یک چیز به کار می‌برند. به نوشته مایکل اوکشات، تنها تبیین تاریخی

مناسب یا ممکن از یک تغییر و تحول گزارش کامل آن است و از آنجا که امور اجتماعی و سیاسی از جنس رویدادها و دگرگونی‌های زمانمند هستند صرف توضیح چگونگی وقوع این رویدادها و دگرگونی‌ها به نوبه خود نوعی تبیین و تعلیل و حتی بهترین آنهاست (Oakeshott, 1933: 143).

بر این اساس در این پژوهش برای تبیین تحولات از روش تبیینی روایی استفاده می‌کنیم. روش تبیین روایی، بیان مجموعه‌ای از وقایع به صورت حلقه‌های متصل به هم است که علت‌ها را به معلول وصل می‌کند؛ به بیان دیگر در روایت علی، واقعه منفرد تحت مطالعه به عنوان محمول و نتیجه نهایی در دیگر فرایند یا توالی وقایعی که منجر به آن شده است تحلیل می‌شود. تحلیل گرانی کیفی با استفاده از این روش می‌کوشد تا ارتباط بین متغیرها در درون توالی سرانده حوادث و وقایع منفرد را اثبات کنند و «روایت» می‌تواند ابزاری مفید برای واریسی و ارزیابی علمی در جایی باشد که تعاقب و توالی زمانی حوادث و وقایع خاص و وابستگی مسیرگونه وقایع را توضیح و تحلیل به کار گرفته می‌شود (طالبان، ۱۳۸۸: ۱۶۳). این محققان برای قابل فهم کردن و توضیح چگونگی یک واقعه معتقدند که باید فهم و تبیینی روایی ارائه داد که بتواند فهمی بیننده‌ها را از علل و عوامل تحولات عرضه کند تا برای همه قابل پذیرش باشد؛ بنابراین در این پژوهش تلاش خواهد شد مبتنی بر این روش ضمن توصیف روندها و تحولات با ارائه روش تبیینی مبتنی بر عرضه روایتی از واقعیت‌ها به روندهای سیاسی و پیامدهای آن‌ها در جمهوری اسلامی ایران بپردازیم.

د) وضعیت آثار مرتبط با ایران بعد از انقلاب

مطالعات مرتبط با انقلاب ایران چندین موج مطالعاتی را پشت سر گذاشته است، هرچند در ابتدا بررسی علل و روند انقلاب از اهمیت زیادی نزد متفکران برخوردار بود و این امر موجب شد تا حجم زیادی از آثار شامل کتاب، پایان‌نامه و مقاله به وسیله نویسندگان داخلی و خارجی در این مورد نگاشته شود، اما به تدریج بحث از پیامدهای انقلاب و آینده‌پژوهی آن از اهمیت بیشتری برخوردار شد و به این منظور آثار مختلفی نگاشته شد که بخش عمده‌ای از آن‌ها در خارج از کشور منتشر شده و بخش کمی از آن‌ها به فارسی منتشر شده است که نویسندگان داخل کشور سهم کمی از این آثار را به خود اختصاص داده‌اند و در قالب انتشار کتاب به زبان فارسی محدودیت این مباحث چشمگیرتر است، به طوری که هرچند آثار مختلفی اعم از مقاله،

پایان‌نامه و کتاب در مورد انقلاب ایران و پیامدهای آن در مجامع مختلف دانشگاهی نگاشته شده است، اما کتاب‌های منتشرشده در مورد تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران از سوی نویسندگان داخلی یا ترجمه شده به فارسی تعداد اندکی را تشکیل می‌دهد که آن‌ها نیز از جامعیت زمانی یعنی مطالعه دوره ۴۰ ساله بعد از انقلاب و جامعیت موضوعی (سیاست، اقتصاد و فرهنگ) همچون این کتاب برخوردار نمی‌باشند و تعداد کتاب‌هایی که محققان داخل کشور به زبان فارسی با تمرکز بر پیامدهای انقلاب ایران و بررسی تحولات جمهوری اسلامی ایران و تحول دولت در دوران بعد از انقلاب به چاپ رسانده‌اند بسیار محدود است و کتاب‌هایی که به‌طور اختصاصی به تحولات بعد از انقلاب در جمهوری اسلامی ایران به صورت جامع پرداخته‌اند اندک‌اند که در منابع این کتاب به بخشی از این آثار ارزشمند، که از آن‌ها استفاده کرده‌ام، اشاره شده است. در این باره اینجانب کتابی در دو جلد به نام تحولات سیاسی، اجتماعی/ایران در سال ۱۳۸۴ منتشر و در آن تلاش کرده‌ام به بررسی روندها و تحولات سال‌ها بعد از انقلاب و به‌خصوص تحولات دهه اول به‌صورت مشروح بپردازم که شامل مباحثی همچون تحول روند انقلاب، صف‌بندی نیروهای سیاسی بعد از انقلاب، بحران‌های قومی، منطقه‌ای و سیاسی در تحولات دوران گذار و جنگ و تحول دولت‌ها و نهادهای سیاسی و تحولات اجتماعی و اقتصادی تا اوایل دهه ۸۰ را دربر می‌گیرد. آن اثر هرچند وجوه و مباحث مشترکی با این کتاب دارد، اما در این کتاب تلاش شده است تا اولاً تمرکز مباحث بر مسائل بعد از پیروزی انقلاب باشد و ثانیاً بخش عمده مطالب قبلی بازنویسی و با استفاده از اطلاعات جدید تکمیل و یا متناسب با این اثر جدید تلخیص شود، ثالثاً تحولات دوازده‌ساله دوره دولت نهم تا یازدهم نیز به آن اضافه شده است تا این کتاب در عین موجز بودن از جامعیت لازم برخوردار باشد و کل تحولات چهار دهه گذشته را پوشش دهد. لذا این کتاب را می‌توان اثری جدید، مختصر، اما جامع و پوشش‌دهنده تحولات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصاد سیاسی بعد از انقلاب دانست که امید است برای مخاطبان مفید باشد.

ه) سازمان‌دهی کتاب

اصولاً دوران بعد از انقلاب را می‌توان به سه مقطع تاریخی مهم طبقه‌بندی کرد که هر مقطع از ویژگی‌های مختص به خود برخوردار است. اولین مقطع سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۵۹ می‌باشد که

می‌توان آن را دوران استقرار نظام سیاسی جدید و سال‌هایی پر از چالش برای انقلاب نوپای اسلامی ایران دانست. مقطع دوم که از ابتدای دهه شصت شروع می‌شود از یک‌سو هم‌زمان با آغاز جنگ هشت‌ساله دولت بعثی عراق با جمهوری اسلامی ایران می‌باشد و از سوی دیگر این دوران هم‌زمان با آغاز اولین دولت یکپارچه و باثباتی است که برخلاف دولت‌های پیشین به مدت هشت سال تداوم یافت و کشور را در دوران جنگ اداره و مدیریت کرد. تداوم جنگ در این سال‌ها موجب شد تا بخش اعظم تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور تحت تأثیر تحولات جنگ و پیامدهای آن قرار گیرد که این امر ویژگی‌های منحصر فردی را به این دوران از تاریخ کشور داده است و لذا این دوران را می‌توان دوران تثبیت نظام جمهوری اسلامی و تلاش برای اداره و پیروزی در جنگ دانست.

سومین مقطع مهم در جمهوری اسلامی را می‌توان دوران بعد از جنگ و روی کار آمدن دولت سازندگی دانست، که در این مقطع با اجماع نظر مسئولان نظام، سیاست‌های جدیدی مطرح و سنگ بنای سیاست‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی مهمی بنیان نهاده شد که کلیت این سیاست‌ها را دولت‌های مختلف بعد از جنگ با فراز و نشیب‌هایی ادامه دادند و پیامدهای این سیاست‌ها تحولات بسیاری را در سال‌های بعد در کشور رقم زد.

بر این اساس در این کتاب که مبتنی بر سرفصل‌های درس تحولات سیاسی - اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران در رشته علوم سیاسی - اجتماعی بوده، تلاش گردیده است تا این مقاطع مهم سه‌گانه در سه بخش مجزا (با توجه به لزوم محدود بودن صفحات کتاب) مورد واکاوی قرار گیرد.

در این راستا بخش اول شامل سه فصل می‌باشد که در فصل اول نحوه شکل‌گیری، تشکیلات و نهادهای انقلابی دوران گذار همچون شورای انقلاب، نهادهای انقلابی و دولت موقت بررسی شده و روند انتخاب نوع نظام و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از سوی مردم تبیین گردیده است و سپس روند تأسیس نهادهای قانونی در کشور و چالش‌های سیاسی همچون انتخاب اولین رئیس‌جمهور و چالش‌های موجود و موضوعات مهمی همچون ریاست‌جمهوری یک‌ماهه رجایی به‌عنوان دومین رئیس‌جمهور و انتخابات اولین دوره مجلس شورای اسلامی و چالش جناح‌های سیاسی بحث و بررسی شده است.

در فصل دوم این بخش صف‌بندی نیروهای سیاسی مختلف سال‌های اولیه انقلاب در قالب سه گروه مهم شامل نیروهای اسلام‌گرا، نیروهای لیبرال غیر مذهبی و مارکسیست‌ها مورد

بررسی قرار گرفته است. این بررسی تحلیل واقع‌بینانه‌تری از بازیگران مهم عرصه سیاسی کشور و دلایل رخدادها در این مقطع تاریخی را ارائه خواهد داد.

در فصل سوم این بخش چالش‌ها و بحران‌های ایجاد شده در این مقطع مورد مطالعه قرار گرفته است و در این ارتباط اقدامات برخی گروه‌های تجزیه‌طلب و چپ‌گرا برای ایجاد بحران‌های قومی-مذهبی و همچنین اقدامات تروریستی برخی از این گروه‌ها و تلاش برای براندازی نظام از طریق کودتا تبیین گردیده و پیامدهای بحران آفرینی گروه‌های چپ در دانشگاه‌ها و تلاش جریان‌ات اسلامی برای تحول در نظام آموزشی و همچنین ماجرای اشغال سفارت امریکا و بحران ناشی از آن تبیین شده است.

در بخش دوم تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی دهه شصت و سال‌های ۱۳۶۰-۱۳۶۸ که می‌توان آن دوران تثبیت نظام جمهوری اسلامی و اداره کشور در شرایط جنگی دانست مورد بحث قرار گرفته است. به این منظور ابتدا در فصل اول این بخش علل شکل‌گیری جنگ تحمیلی و روند آن موضوع عاتی همچون عوامل مؤثر در آغاز جنگ، روند آغازین جنگ و روند و تحولات جنگ بعد از تسخیر خرمشهر تا آغاز مذاکرات صلح و پذیرش قرارداد ۱۹۷۵ به وسیله عراق جهت آشنایی مخاطب مورد بررسی قرار گرفته و در فصل دوم این بخش برخی تحولات مهم این دوران همچون موضوع بازنگری در قانون اساسی و تحول در ساختار سیاسی کشور مطرح شده است و سپس به تحلیل سیاست‌ها و جهت‌گیری‌های دولت در دوران جنگ تحمیلی و پیامدهای آن در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و تحولات سیاست خارجی ایران در دهه ۶۰ پرداخته شده است.

در بخش سوم کتاب، سیاست‌ها و جهت‌گیری‌های دولت‌های بعد از جنگ یعنی دولت‌های آیت‌الله هاشمی رفسنجانی، حجت‌الاسلام خاتمی، دکتر احمدی‌نژاد و دکتر حسن روحانی (در پنج فصل) تحلیل شده و ضمن تبیین هریک از دولت‌های مذکور در یک فصل جداگانه به بررسی ابعاد و پیامدهای این رویکردها در ابعاد مختلف اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و سیاست خارجی پرداخته شده است. در نهایت به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری مختصری از این روندها پرداخته‌ایم.

در خاتمه از ریاست و معاونان محترم و مدیران پرتلاش و ویراستاران و کارشناسان خبره سازمان سمت برای چاپ و نشر این کتاب و همچنین از مدیر فرهیخته گروه علوم سیاسی جناب آقای دکتر برزگر به خاطر ارائه پیشنهادات ارزنده تشکر و قدردانی می‌کنم.